

SKURDAS: METODOLOGIJOS KLAUSIMAI IR LYGIS LIETUVOJE

Prof. habil. dr. Algis Šileika

Darbo ir socialinių tyrimų institutas, Šiaulių universitetas
Rinktinės g. 48, LT-09318 Vilnius
Telefonas 275 24 34
Elektroninis paštas algis.sileika@dsti.lt

Dr. Rasa Zabarauskaitė

Darbo ir socialinių tyrimų institutas
Rinktinės g. 48, LT-09318 Vilnius
Telefonas 275 35 68
Elektroninis paštas rasa.zabarauskaite@dsti.lt

Santrauka

Straipsnyje nagrinėjamos metodologinės skurdo matavimo problemos, pagrindžiamas absoliutaus skurdo matavimo tikslingumas bei įvertinamas absoliutaus skurdo lygis Lietuvoje. Straipsnyje atlikta skurdo rodiklių analizė parodė, kad absoliutaus skurdo lygis Lietuvoje per pastaruosius metus kasmet didėjo ir 2007 m. sudarė 21,6 proc. Skurdo didėjimą daugiausiai nulėmė maisto produktų, būsto, komunalinių paslaugų ir transporto paslaugų kainų augimas šalyje.

Pagrindinės sąvokos: skurdo lygis, absoliutus skurdas, santykinis skurdas, skurdo mažinimas.

Įvadas

Pastarąjį dešimtmetį šalyje vykę socialiniai ir ekonominiai reiškiniai bei šalyje vykdoma socialinė ir ekonominė politika turėjo nevienodos įtakos skirtingų šalies gyventojų grupių gyvenimo kokybei. Nepaisant spartaus ekonomikos augimo, mažėjančio nedarbo lygio, vidutinio darbo užmokesčio augimo bei kitų teigiamų ekonomikos reiškinų, šalyje didėjo socialinė ir ekonominė gyventojų nelygybė bei aštrėjo skurdo ir socialinės atskirties problema. Siekiant numatyti efektyvias skurdo mažinimo kryptis bei priemones šalyje, vienas pirmųjų tikslų yra objektyvios skurdo ribos bei realaus skurdo lygio šalyje nustatymas, sudarantis galimybes identifikuoti labiausiai skurstančių gyventojų grupes bei analizuoti jų pasiskirstymą pagal socialines-ekonominės charakteristikas.

Nuo 2005 m. skurdui matuoti Lietuvoje taikoma bendra Europos Sąjungos (ES) skurdo matavimo metodika, pagal kurią pagrindinis skurdo matavimo rodiklis yra skurdo rizikos lygis po socialinių išmokų. Skurdo rizikos lygiui apskaičiuoti naudojama santykinė skurdo riba, prilyginama 60 proc. ekvivalentinių piniginių disponuojamų pajamų medianos. Skurdo matavimo metodikos ES šalyse suvienodinimu siekiama lengviau palyginti skurdo lygį skirtingose šalyse. Tačiau reikėtų pažymėti, kad santykinę skurdo ribą kur kas tikslingiau naudoti skurdui matuoti išsivysčiusiose ES šalyse, kuriose gyvenimo lygis, o kartu ir gyventojų pajamų bei vartojimo išlaidų vidutiniai rodikliai yra aukšti ir todėl remiantis jais apskaičiuota skurdo riba visiškai užtikrina svarbiausių gyventojų minimalių asmeninių poreikių patenkinimą. Tuo tarpu Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų Centrinės ir Rytų Europos šalių, kurios prie ES prisijungė po 2004 m., daliai gyventojų vis dar aktuali problema išlieka net minimalių asmeninių poreikių patenkinimas. Todėl pagal santykinę skurdo ribą apskaičiuoti skurdo rodikliai nepakankamai atspindi skurdo situaciją šiose šalyse.

Straipsnio tikslas – remiantis skurdo koncepcijų bei skurdo ribų apskaičiavimo metodų analize, pagrįsti absoliutaus skurdo matavimo tikslingumą Lietuvoje ir atlikti skurdo situacijos analizę šalyje.

Pirmojoje straipsnio dalyje apžvelgiama skurdo sampratos raida. Antrojoje – nagrinėjami diskusiniai santykinio ir absoliutaus skurdo klausimai. Trečiojoje straipsnio dalyje pagrindžiamas patobulin-

tas absoliučios skurdo ribos apskaičiavimo metodas ir ketvirtojoje – įvertinamas absoliutaus skurdo lygis Lietuvoje.

1. Skurdo samprata ir jos raida

Mokslinėje literatūroje išskiriamas ekonominis (arba piniginis) ir nepiniginis skurdas. Ekonominis skurdas remiasi kiekybinėmis skurdo matavimo charakteristikomis, t. y. gyventojų ekonominių išteklių (dažniausiai pajamų ar vartojimo išlaidų) bei jų pakankamumo vertinimu, tuo tarpu nepiniginis skurdas apima kur kas platesnį socialinių, demografinių ir kitų panašių rodiklių bei asmens charakteristikų spektrą. Pažymėtina, kad šiame straipsnyje nagrinėjamas ekonominis arba piniginis skurdas bei jo matavimo rodikliai.

Mokslinėje literatūroje ekonominis skurdas (toliau skurdas) apibrėžiamas kaip tam tikros gyventojų socialinės grupės asmenų ekonominių išteklių nepakankamumas ekonominėms gėrybėms įsigyti, t. y. negalėjimas (nesugebėjimas) pasiekti tam tikro gyvenimo lygio, užtikrinančio minimalių individo ir jo šeimos asmeninių poreikių patenkinimo. Šis lygis siejamas su paprasto, nekvalifikuoto darbuotojo, dirbančio lengva, nesudėtingą darbą paprastomis sąlygomis, normaliu darbo jėgos reproduktivumu.

Skurdo sampratos evoliucija pasaulyje tęsėsi daugiau nei du šimtmečius. Apie skurdą pradėta kalbėti jau XVIII a. antroje pusėje. Tuo metu skurdas buvo suprantamas kaip nepakankamos pajamos, siekiant įsigyti būtiniausių reikmenų (maisto, drabužių ir kt.) asmens fiziniam pajėgumui palaikyti. Ekonomikos teorijos klasikas A. Smitas (1776) ekonominį skurdą apibūdino kaip reikalingiausių daiktų, skirtų asmens gyvybei palaikyti bei kitų ekonominių gėrybių, be kurių, atsižvelgiant į visuomenės gyvenimo standartus, žmogui nepridera būti, stygių. Panašią skurdo sampratą pateikė ir vienas iš skurdo tyrimų XX a. pradininkų – anglų mokslininkas B. S. Rowntree (1901). Jis skurdą siejo su pajamų nepakankamumu minimaliam reikmenų kiekiui (maistui, būstui, drabužiams ir kt.), kuris reikalingas fiziniam asmens pajėgumui palaikyti, įsigyti.

Laikui bėgant, egzistencinio minimumo idėja imta kritikuoti dėl to, kad žmogaus reikmės interpretuojamos tik kaip fizinės (maistas, drabužiai, būstas, kt.) ir neatsižvelgiama į kitus asmeninius poreikius. Todėl jau nuo XX a. septintojo dešimtmečio asmeninių poreikių samprata kito – į ją pradėta įtraukti ne tik fizinius, bet ir dvasinius (intelektualinius) bei socialinius individų asmeninius poreikius (Šileika, 1973, 1976; Townsend, 1985).

Nuo 1980 m. skurdo koncepcijos vystymuisi didelės įtakos turėjo mokslininkų A. Sen (1983) bei R. Chambers (1988) darbai. R. Chambers akcentavo skurdą patiriančių individų izoliaciją ir bejėgiškumą. Šio mokslininko studijos lėmė tai, kad didesnę dėmesį imta skirti individų galimybėms dalyvauti visuomeniniame gyvenime (Chambers, 1988). A. Sen gyventojų pajamoms skurdo matavimo požiūriu išryškino naują bruožą – jo nuomone, pajamos asmeniui yra reikšmingos tiek, kiek jos padidina žmogaus gebėjimus bei suteikia jam galimybę dalyvauti visuomeniniame gyvenime (Sen, 1983).

Šio amžiaus pradžioje, toliau vystantis skurdo sampratai, joje vis labiau ėmė atsispindėti žmonijos vystymosi koncepcija – tinkama gyvenimo kokybė, užtikrinanti asmens orumą bei pasirinkimo laisvę, lygios vyrų ir moterų teisės ir galimybės ir kt. Vis dažniau, kalbant apie skurdą, akcentuojamas asmens gyvenimo kokybės santykis su bendru gyvenimo lygiu šalyje. Skurstančiaisiais imta laikyti asmenis, kurių ištekčiai bei gyvenimo kokybė yra žemesni, palyginti su vidutiniu gyvenimo lygiu šalyje, neakcentuojant individų asmeninių poreikių patenkinimo lygio (ypač aukštą ekonomikos išsivystymo lygį pasiekusiose šalyse).

Skurdo mažinimo strategijoje Lietuvoje (2000) skurdas yra apibrėžiamas kaip pajamų ir kitų išteklių (fizinių, kultūrinių ir socialinių), užtikrinančių Lietuvos visuomenei priimtinius gyvenimo standartus, nepakankamumas. Skurstančiaisiais yra laikomi tie žmonės, kurių pajamos ir kiti ištekčiai (materialiniai, kultūriniai ir socialiniai) yra menki ir neužtikrina Lietuvos visuomenei įprastų gyvenimo standartų.

Lietuvoje skurdo sampratos ir skurdo matavimo metodologines problemas savo darbuose plačiai nagrinėjo A. Šileika (1973–2008), savo darbuose išplėtęs skurdo sampratos turinį, pagrindęs normatyvinio metodo taikymo tikslingumą bei praktiką tiriant jį ir pirmasis sovietinėje Lietuvoje apskaičiavęs jos gyventojų skirtingų socialinių ekonominių grupių to laikotarpio skurdo lygį¹. Svarų indėlį į skurdo Lietuvoje tyrimą yra įnešę mokslininkai A. Dobravolskas, R. Lazutka ir kiti.

¹ Skurde gyvenančios šeimos pagal tuo metu oficialiai priimtą terminologiją buvo priskiriamos nepakankamai aprūpintų šeimų kategorijai.

2. Diskusiniai santykinio ir absoliutaus skurdo klausimai. Skurdo ribų apskaičiavimo metodai

Skurdo koncepcijos ir skurdo ribų apskaičiavimo metodai. Skurdo sampratos raidos procese išsiskyrė dvi principinės skurdo koncepcijos – absoliutaus ir santykinio skurdo. Šios koncepcijos skirtingai interpretuoja individų asmeninius poreikius, vertinant jų pasiektą gyvenimo (gerovės) lygį šalyje.

Absoliutaus skurdo koncepcija skurdą susieja su *minimaliu asmeninių poreikių patenkinimo lygiu* (kuris augant gamybai ir visai visuomenės pažangai taip pat turi tendenciją augti). Remiantis šia koncepcija nustatomas ekonominių (finansinių) išteklių kiekis, kuris užtikrina minimalių asmeninių gyventojų poreikių patenkinimą. Asmenys, kurių pajamos yra žemesnės nei šis nustatytas dydis (t. y. skurdo riba), yra vadinami skurstančiais (Bidani, Datt, Lanjouw, 2001; Atkinson, Cantillon, Marlier, 2002; Bellu, Liberati, 2005).

Santykinio skurdo koncepcija, tuo tarpu, remiasi individo *gyvenimo lygio, apibrėžto santykyje su kitų gyventojų disponuojamų ekonominių išteklių pasiskirstymu*, arba, kitaip tariant, su vidutiniu gyvenimo lygiu šalyje, matavimu. Skurstančiais tokiu atveju yra laikomi asmenys, kurių ištekliai (pajamos ar išlaidos) yra daug mažesni nei vidutiniškai šalyje (Alcock, 2006; Bradshaw, 2007). Santykinio skurdo požiūriu skurdas yra daugiau traktuojamas kaip gyventojų ekonominės nelygybės reiškinys.

Mokslinėje literatūroje taip pat išskiriama *subjektyvaus skurdo* koncepcija, kuri *atspindi pačių gyventojų nuomonę ir vertinimą apie jų gyvenimo kokybę* bei asmeninių poreikių tenkinimą (Bidani ir kt., 2001). Remiantis šia koncepcija, minimalų išteklių dydį (priimtina gyvenimo lygi) nustato patys šalies gyventojai. Tačiau subjektyvaus skurdo koncepcija nėra naudojama, siekiant objektyviai įvertinti skurdo lygį šalyje, todėl toliau šiame straipsnyje ji nebus nagrinėjama.

Mokslinėje literatūroje pateikiami šie pagrindiniai absoliučios skurdo ribos apskaičiavimo metodai (Atkinson ir kt., 2002):

- įstatyminis;
- maisto-energijos suvartojimo;
- bazinių poreikių kainos.

Įstatyminis (teisinis) metodas (angl. Statutory). Pagal įstatyminį metodą skurdo riba yra prilyginama socialinės ar fiskalinės politikos teisės aktuose nustatytam minimaliam pajamų dydžiui (pvz., socialinės gerovės pašalpos dydžiui Švedijoje ar 1 minimaliam gyvenimo lygiui (MGL) Lietuvoje). Esminis įstatyminio metodo trūkumas yra tas, kad pagal šį metodą nustatyta skurdo riba nėra pagrįsta objektyviais gyventojų asmeninio vartojimo normatyvais ir jos dydį daugiau lemia valstybės biudžeto galimybės (Atkinson ir kt., 2002).

Maisto-energijos suvartojimo metodas (angl. Food Energy Intake). Pagal maisto-energijos suvartojimo metodą skurdo riba yra nustatoma namų ūkio pajamų ar vartojimo išlaidų lygiu, kuriame vienam asmeniui tenkantis maisto energijos suvartojimas per parą (suvartotas kalorijų kiekis) atitinka nustatytus maisto energijos reikalavimus ir yra pakankamas svarbiausiems individo mitybos poreikiams patenkinti. Mokslininkų teigimu, šis skurdo ribos skaičiavimo metodas tinkamesnis naudoti mažai išsivysčiusiose šalyse, kuriose namų ūkiai pagrindinę savo išlaidų dalį skiria maistui, taip pat šalyse, kuriose dėl informacijos stokos negalima taikyti kitų skurdo ribos apskaičiavimo metodų (Ravallion, 1998).

Bazinių poreikių kainos metodas (angl. Cost of Basic Needs). Bazinių poreikių kainos (vertės) metodas yra normatyvinis metodas, kuris remiasi minimalaus vartojimo krepšelio, užtikrinančio svarbiausių minimalių individo asmeninių poreikių patenkinimą, sudarymu bei jo vertės apskaičiavimu. Bazinių poreikių kainos metodas yra dažniausiai naudojamas absoliučiai skurdo ribai apskaičiuoti vidutinio išsivystymo ir išsivysčiusiose šalyse. Pagrindinis šio metodo privalumas yra tas, kad pagal šį metodą apskaičiuota skurdo riba gana realiai atspindi minimalų būtinų gyventojų asmeninių poreikių patenkinimo lygį. Be to, šis metodas leidžia atsižvelgti į faktiškai susiklosčiusius šalies gyventojų vartojimo (mitybos) įpročius bei esamą šalies išsivystymo lygį.

Mokslinėje literatūroje pateikiama keletas santykinės skurdo ribos apskaičiavimo metodų, tačiau jie remiasi panašiais skaičiavimo principais. Apskaičiuojant santykinę skurdo ribą yra nustatoma tam tikra pajamų ar vartojimo išlaidų (paprastai medianos arba vidurkio) procentinė dalis, žemiau kurios esantys namų ūkiai yra laikomi skurstančiais.

Absoliutaus skurdo šalininkai kritikavo santykinės skurdo ribos apskaičiavimo metodų naudojimo tikslingumą, kadangi naudojant šią skurdo ribą visada išlieka tam tikra skurstančių gyventojų dalis (t. y. bet koks pajamų ar išlaidų pasiskirstymas visada turės žemiausius decilius) (Atkinson ir kt., 2002; Ravallion, 1998). Kita vertus, santykinės skurdo ribos naudojimas skurdo matavimui neišsivysčiusiose šalyse lemia tai, kad dėl žemo pajamų ar vartojimo išlaidų vidurkio gaunama žema skurdo riba, kuri

nėra pakankama gyventojų asmeniniams poreikiams patenkinti. Taip gaunama sumažinta skurstančių gyventojų dalis šalyje (Šileika, Zabarauskaitė, 2006).

Apibendrinant skurdo ribų skaičiavimo problematiką, galima teigti, kad esant galimybėms bei duomenų prieinamumui, skurdo matavimui tikslinga naudoti tiek absoliučią, tiek santykinę skurdo ribas bei pagal jas apskaičiuotus skurdo matavimo rodiklius, tačiau siekiant stebėti ir vertinti skurdo mažinimo politikos veiksmingumą bei projektuojant skurdo mažinimo priemones šalyje, neabejotinai tikslingiau naudoti absoliučią skurdo ribą. Išanalizavus skirtingus absoliučios skurdo ribos apskaičiavimo metodus, galima teigti, kad bazinių poreikių kainos metodas, atitinkamai jį patobulinus, būtų tinkamiausias, siekiant apskaičiuoti absoliučią skurdo ribą Lietuvoje bei įvertinti skurdo lygį joje.

3. Absoliučios skurdo ribos apskaičiavimo metodika

Absoliučios skurdo ribos apskaičiavimui naudojamas pakoreguotas normatyvinis bazinių poreikių kainos skurdo ribos apskaičiavimo metodas. Pagal šį metodą skurdo riba nustatoma, apskaičiuojant maisto ir ne maisto skurdo ribas.

Maisto skurdo ribos apskaičiavimas. Maisto skurdo riba apskaičiuojama, sudarant maisto produktų rinkinį bei nustatant jį įtrauktų maisto produktų paros vartojimo normas vienam asmeniui, užtikrinančias būtinų maisto medžiagų ir energijos kiekį bei apskaičiavus šiam maisto produktų rinkiniui reikalingas išlaidas vidutinėmis rinkos kainomis per mėnesį. Skaičiuojant maisto skurdo ribą, autoriai siūlo atsižvelgti į demografinį ir teritorinį aspektus.

Demografinis aspektas. Vaikų ir suaugusiųjų mitybos poreikiai ir minimalūs mitybos reikalavimai, siekiant užtikrinti fiziologines organizmo funkcijas, skiriasi. Tai lemia vaikų ir suaugusiųjų fiziologiniai skirtumai. Atsižvelgiant į tai vaikų mitybos poreikiams vertinti negali būti naudojamas minimalus maisto produktų krepšelis. Organizmo vystymosi laikotarpiu vaikams turi būti skaičiuojamas optimalus (subalansuotas) maisto produktų krepšelis, užtikrinantis visapusišką vaiko fizinį ir protinį vystymąsi.

Siekiant metodikos patikimumo bei vienos gyventojų amžiaus grupių klasifikacijos, išskiriant vaikų bei suaugusiųjų amžiaus grupes, metodikoje siūloma remtis Ekonominio bendradarbiavimo ir vystymo organizacijos gyventojų amžiaus klasifikacija, pagal kurią vaikų amžiaus grupei priskiriami asmenys iki 14 metų amžiaus, suaugusiesiems – 14 metų amžiaus ir vyresni asmenys. Vaikams iki 14 metų siūloma sudaryti optimalų maisto produktų krepšelį, atitinkantį vaikams reikalingų energijos ir maistinių medžiagų kiekio suvartojimą per parą bei užtikrinantį harmoningą vaiko augimą bei fizinį ir protinį jo vystymąsi. Suaugusiems asmenims sudaromas minimalus maisto produktų krepšelis.

Teritorinis aspektas. Į maisto krepšelį įtrauktų produktų vidutinės rinkos kainos gali smarkiai skirtis skirtinguose šalies regionuose (pvz., kaime ir mieste), todėl gali būti tikslinga apskaičiuoti keletą maisto krepšelių skirtinguose šalies regionuose gyvenantiems namų ūkiams. Į maisto krepšelį įtrauktų maisto produktų kainų skirtumų skirtinguose šalies regionuose statistiniam reikšmingumui įvertinti autoriai siūlo naudoti Mann-Whitney U testą su reikšmingumo lygmeniu $\alpha=0,05$ (skirtumai tarp grupių laikomi statistiškai reikšmingais, kai paklaidos tikimybė $p<0,05$). Priimama prielaida, kad jeigu bent ketvirtadalis į maisto produktų krepšelį įtrauktų maisto produktų kainų skirtumai skirtinguose šalies regionuose yra statistiškai reikšmingi, tikslinga apskaičiuoti atskirus maisto produktų krepšelius skirtinguose šalies regionuose gyvenantiems namų ūkiams.

Ne maisto skurdo ribos apskaičiavimas. Apskaičiavus maisto skurdo ribas vaikams ir suaugusiems, kitame etape, remiantis faktine gyventojų vartojimo išlaidų struktūra, apskaičiuojamos ne maisto skurdo ribos vaikams ir suaugusiems. Dėl pragyvenimo išlaidų (būsto išlaikymo, transporto ir kt.) skirtumų namų ūkių maisto išlaidų dalis bendroje išlaidų struktūroje skirtinguose šalies regionuose gali gerokai skirtis (pvz., mieste ir kaime), todėl gali būti tikslinga apskaičiuoti skirtingas maisto ir ne maisto išlaidų proporcijas namų ūkiams, gyvenantiems skirtinguose šalies regionuose. Maistui skiriamų išlaidų dydžio skirtumų skirtinguose šalies regionuose statistinį reikšmingumą autoriai siūlo įvertinti, naudojant Kruskal-Wallis testą ir Mann-Whitney U testą su reikšmingumo lygmeniu $\alpha=0,05$ (skirtumai tarp grupių laikomi statistiškai reikšmingais, kai paklaidos tikimybė $p<0,05$).

Ne maisto skurdo ribą (tiek vaikams, tiek ir suaugusiems) autoriai siūlo apskaičiuoti šiais etapais:

1) Nustatyti, kokią procentinę dalį visos skurdo ribos sudarys namų ūkio išlaidos maistui (maisto skurdo riba) ir ne maistui (ne maisto skurdo riba) j-tajame regione, proc.

Nagrinėjant gyventojų vartojimo išlaidų struktūrą, autoriai siūlo atsižvelgti tik į namų ūkių, kurių vienam namų ūkio nariui tenka mažesnės nei vidutinės vartojimo išlaidos, vartojimo išlaidų pasiskirstymą. Tokiu būdu būtų išvengiama turtingiausių namų ūkių išleidžiamų vartojimo išlaidų ne pirmos būtinybės (prabangos) prekėms ir paslaugoms įtakos, formuojant maisto ir ne maisto išlaidų pasiskirstymą.

2) Apskaičiuoti ne maisto skurdo ribą vienam vaikui/suaugusiam asmeniui per mėnesį j -tajame regione, Lt.

Ne maisto skurdo ribos dydį vienam vaikui/suaugusiam asmeniui per mėnesį j -tajame regione Z_{N_j} siūloma apskaičiuoti pagal formulę:

$$Z_{N_j} = Z_{M_j} \times \frac{\alpha_{N_j}}{\alpha_{M_j}}, \quad (3.1)$$

čia: Z_{M_j} yra maisto skurdo riba vienam vaikui/suaugusiam asmeniui per mėnesį j -tajame regione, Lt; α_{M_j} yra į atrinktus decilius patenkančių namų ūkių vidutinė maisto išlaidų dalis j -tajame regione, proc.; α_{N_j} – į atrinktus decilius patenkančių namų ūkių vidutinė ne maisto išlaidų dalis j -tajame regione, proc.

Apskaičiuojama tiek ne maisto skurdo ribų, kiek yra nagrinėjamų regionų j .

Teritorinės skurdo ribos apskaičiavimas. Apskaičiavus maisto ir ne maisto skurdo ribas j -tajame regione, siūloma apskaičiuoti teritorinę skurdo ribą vienam ekvivalentiniam vartotojui, kuri ir būtų naudojama absoliutaus skurdo rodiklių skaičiavimui šalies j -tajame regione. Teritorinę skurdo ribą j -tajame regione siūloma apskaičiuoti šiais etapais:

1) Apskaičiuoti vidutinį suaugusių asmenų ir vaikų skaičių namų ūkyje j -tajame regione.

2) Apskaičiuoti teritorinę skurdo ribą vienam ekvivalentiniam vartotojui j -tajame regione per mėnesį, Lt.

Apskaičiuojant teritorinę skurdo ribą, namų ūkių dydžio ir sudėties skirtumams eliminuoti įvedamos ekvivalentinės skalės. Skaičiavimams autoriai siūlo naudoti EBPO ekvivalentinę skalę, pagal kurią pirmam suaugusiam namų ūkio nariui suteikiamas svoris, lygus 1, kiekvienam paskesniau suaugusiam asmeniui – 0,7, o kiekvienam vaikui iki 14 metų amžiaus – 0,5. Autorių teigimu, ekvivalentinės skalės tikslinga taikyti tik ne maisto išlaidų grupei, kadangi, apskaičiuojant maisto skurdo ribą, remiamasi minimaliu (vaikams – optimaliu) maisto produktų krepšeliu, kuris negali būti mažinamas.

Teritorinę skurdo ribą vienam ekvivalentiniam vartotojui j -tajame regione Z_j siūloma apskaičiuoti pagal formulę:

$$Z_j = \frac{(Z_{MS_j} \times \beta_{S_j} + Z_{NS_j} \times \beta_{ES_j}) + (Z_{MV_j} \times \beta_{V_j} + Z_{NV_j} \times \beta_{EV_j})}{u_j}, \quad (3.2)$$

čia: Z_{MS_j} yra maisto skurdo riba vienam suaugusiam asmeniui j -tajame regione, Lt; Z_{NS_j} – ne maisto skurdo riba vienam suaugusiam asmeniui j -tajame regione, Lt; Z_{MV_j} – maisto skurdo riba vienam vaikui j -tajame regione, Lt; Z_{NV_j} – ne maisto skurdo riba vienam vaikui j -tajame regione, Lt.

β_{S_j} – vidutinis suaugusiųjų asmenų skaičius namų ūkyje j -tajame regione; β_{ES_j} – vidutinis ekvivalentinis suaugusiųjų skaičius namų ūkyje j -tajame regione; β_{V_j} – vidutinis vaikų skaičius namų ūkyje j -tajame regione; β_{EV_j} – vidutinis ekvivalentinis vaikų skaičius namų ūkyje j -tajame regione; u_j – vidutinis namų ūkio dydis j -tajame regione.

Apskaičiuojama tiek teritorinių skurdo ribų, kiek yra nagrinėjamų regionų j .

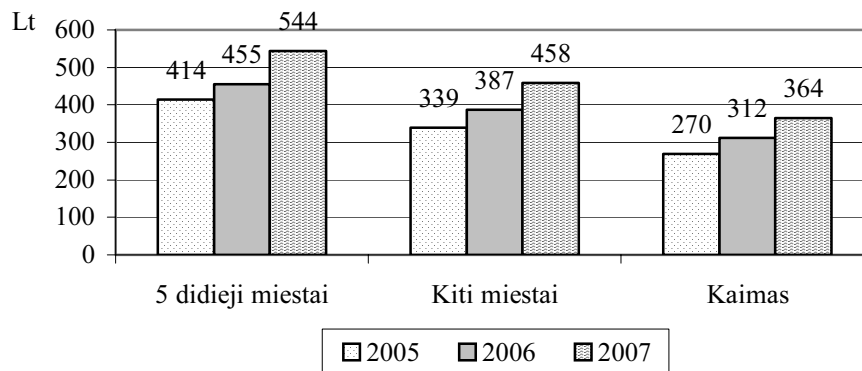
4. Skurdo lygio dinamika Lietuvoje

Taikant trečiame skyrelyje aptartą metodą buvo apskaičiuotos teritorinės skurdo ribos 2005–2007 m. Lietuvoje ir įvertintas absoliutaus skurdo lygis Lietuvoje. Skaičiavimams buvo naudojami Statistikos departamento prie LR Vyriausybės 2005–2007 m. Namų ūkių biudžetų tyrimo ir demografinės statistikos duomenys bei Respublikinio mitybos centro¹ informacija apie maisto produktų krepšelio (minimalaus – suaugusiems asmenims ir optimalaus – vaikams) struktūrą.

¹ Nuo 2008 m. spalio 1 d. Respublikinis mitybos centras sveikatos apsaugos ministro 2008-05-16 įsakymu Nr. V-461 (Žin., 2008, Nr.59-2241) prijungtas prie Valstybinio aplinkos sveikatos centro.

Pragyvenimo išlaidų skirtumų statistinio reikšmingumo vertinimo rezultatai parodė, jog dėl statistiškai reikšmingų pragyvenimo išlaidų skirtumų (skirtumai tarp grupių laikomi statistiškai reikšmingais, kai paklaidos tikimybė $p < 0,05$) skirtingas absoliutaus skurdo ribas¹ Lietuvoje tikslinga skaičiuoti namų ūkiams, gyvenantiems didžiuosiuose Lietuvos miestuose, kituose šalies miestuose ir kaimo regionuose. Apskaičiuoti skurdo ribų dydžiai vienam ekvivalentiniam vartotojui per mėnesį didžiuosiuose Lietuvos miestuose, kituose šalies miestuose ir kaime bei jų kitimas 2005–2007 m. šalyje pateikiami 4.1 pav.

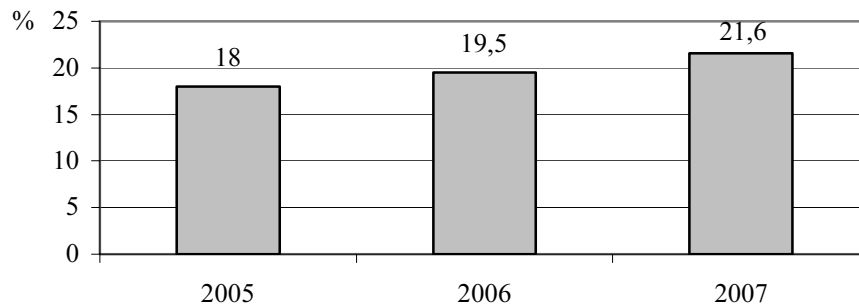
4.1 pav. Skurdo ribų dydžiai vienam ekvivalentiniam vartotojui per mėnesį didžiuosiuose Lietuvos miestuose, kituose šalies miestuose ir kaime 2005–2007 m., Lt

Šaltinis: autorių skaičiavimai, remiantis Statistikos departamento prie LR Vyriausybės Namų ūkių biudžetų tyrimo (NŪBT) duomenimis.

Kaip parodė atlikti skaičiavimai, absoliutaus skurdo lygis Lietuvoje per 2005–2007 m. laikotarpį Lietuvoje kasmet augo ir vidutiniškai padidėjo nuo 18,0 proc. iki 21,6 proc. (žr. 4.2 pav.).

4.2 pav. Absoliutaus skurdo lygio dinamika 2005–2007 m. Lietuvoje, proc.

Šaltinis: autorių skaičiavimai, remiantis Statistikos departamento prie LR Vyriausybės NŪBT duomenimis.

Gyvenamoji vieta. Kaip matyti iš 4.3 diagramos, per paskutinius metus absoliutaus skurdo lygis augo visose šalies teritorijose. Didžiausias absoliutaus skurdo lygis Lietuvoje pagal namų ūkio gyvenamąją vietą 2007 m. buvo kaime. Žemiau absoliučios skurdo ribos 2007 m. gyveno 25,1 proc. kaimo, 19,5 proc. didžiųjų šalies miestų ir 20,5 proc. kitų šalies miestų namų ūkių.

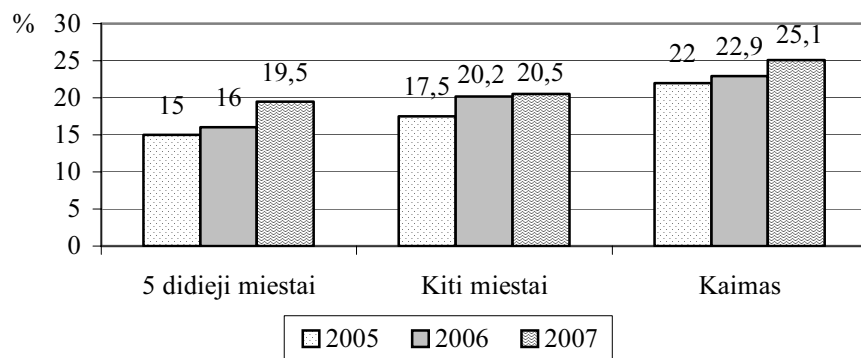
Pažymėtina, kad per paskutinius metus absoliutaus skurdo lygis ypač išaugo didžiuosiuose šalies miestuose (padidėjo 3,5 procentinio punkto), nors iki 2007 m. skurdo lygis šiuose miestuose buvo gerokai žemesnis nei vidutinis skurdo lygis Lietuvoje. Galima daryti prielaidą, kad tokiam skurdo augi-

¹ Toliau šiame skyrelyje bus kalbama tik apie absoliutų skurdą, kurį autoriai apskaičiavo, taikydami ankstesniame skyrelyje aprašytą metodą.

mui didžiausios įtakos turėjo būsto, komunalinių paslaugų ir transporto paslaugų, kurioms didžiųjų miestų gyventojai dažniausiai skiria kur kas didesnę savo pajamų dalį nei kitų miestų ar kaimo gyventojai, kainų augimas¹. Statistikos departamento prie LR Vyriausybės duomenimis, per 2007 m. transporto paslaugos Lietuvoje pabrango 9,6 proc., būsto išlaikymo ir komunalinių paslaugų (vandens, elektros, dujų ir kt.) kaina padidėjo 14,1 proc. Taip pat tokiam skurdo padidėjimui įtakos turėjo ir maisto produktų kainų šalyje augimas.

Nemažas skurdo lygio augimas pastebimas ir tarp kaimo namų ūkių – juose skurdo lygis 2007 m., palyginti su 2006 m., padidėjo 2,2 procentinio punkto. Tokią situaciją, manytume, daugiausiai lėmė maisto produktų kainų šalyje augimas (jis 2007 m. sudarė 15,5 proc.), kadangi Statistikos departamento prie LR Vyriausybės Namų ūkių biudžetų tyrimų duomenimis, apytiksliai pusę kaimo namų ūkių biudžetų sudaro būtent išlaidos maistui.

4.3 pav. Skurdo lygis pagal gyvenamąją vietą 2005–2007 m. Lietuvoje (proc.)

Šaltinis: autorių skaičiavimai, remiantis Statistikos departamento prie LR Vyriausybės NŪBT duomenimis.

Socialinė-ekonominė grupė. Kaip parodė skaičiavimai, skurdas 2007 m., palyginti su 2006 m., šalyje išaugo beveik visose socialinėse-ekonominėse grupėse. Didžiausias skurdo lygis 2007 m. buvo (ir palyginti su 2006 m. padidėjo daugiausiai – beveik 9 procentiniais punktais) vadinamuosiuose kituose namų ūkiuose ir sudarė 49,2 proc. (žr. 4.4 pav.). Prie šių namų ūkių priskiriami namų ūkiai, kuriuose namų ūkio galvos pagrindinis pajamų šaltinis buvo pašalpos, santaupos, stipendijos ir kitos nedarbinės pajamos.

Akivaizdžiai didesnis nei vidutinis absoliutus skurdo lygis šalyje buvo ir tarp pensininkų – žemiau skurdo ribos 2007 m. Lietuvoje gyveno 30,1 proc. pensininkų namų ūkių. Beje, per analizuojamąjį laikotarpį jų dalis šalyje nuolat augo. Mažai optimizmo teikia ir pensininkų perspektyvos, nes išgirtųjų privačių pensijų fondų investicinė grąža smarkiai „šlubuoja“, o kai kuriuose iš šių fondų grąža yra netgi neigiama, o tai leidžia teigti, kad būtina aptariamus fondus reformuoti iš esmės.

Mažiausias absoliutus skurdo lygis Lietuvoje 2007 m. buvo tarp dirbančiųjų sau, darbdavių, arba, kitaip tariant, namų ūkių, kurių namų ūkio galvos pagrindinis pajamų šaltinis buvo verslas, amatai, laisvoji profesinė veikla² (sudarė 13,4 proc.) bei žemdirbių, kurių absoliutus skurdo lygis 2007 m., palyginti su 2006 m., ypač ryškiai sumažėjo (nuo 23 proc. iki 16,5 proc.). Galima teigti, jog didelės įtakos žemdirbių skurdo lygio sumažėjimui 2007 m. turėjo ES mokamos išmokos žemės ūkiui ir beveik dvigubai tais metais išaugusios grūdų supirkimo kainos Lietuvoje. Tai savo ruožtu sudarė galimybes padidinti vartojimo išlaidas žemdirbių namų ūkiuose.

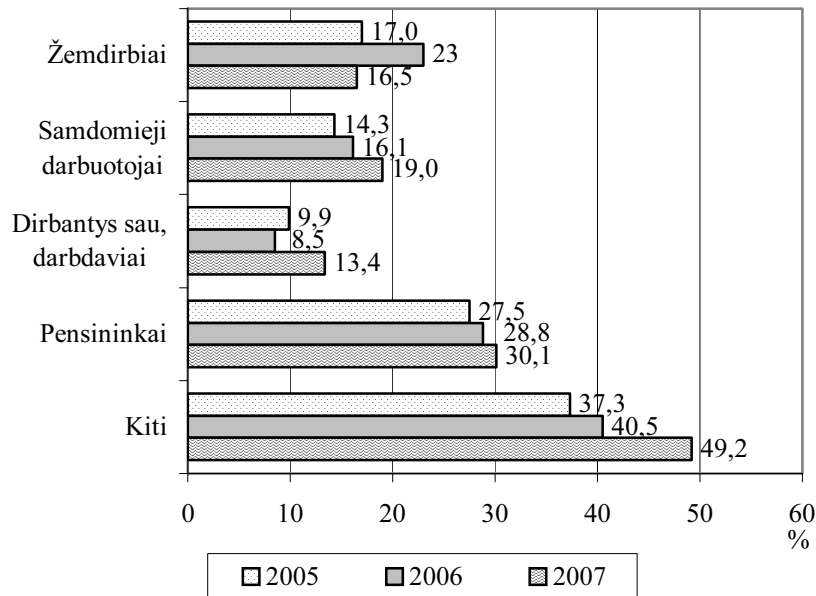
Gana ryškus absoliutus skurdo lygio augimas 2007 m. šalyje pastebimas samdomųjų darbuotojų ir darbdavių bei dirbančiųjų sau asmenų namų ūkiuose, nepaisant to, jog per pastaruosius metus darbo užmokestis šalyje palyginti sparčiai augo (vidutinio mėnesinio bruto darbo užmokesčio indeksas 2007 m. Lietuvoje sudarė 21,2 proc.). Absoliutus skurdo lygio samdomųjų darbuotojų ir darbdavių bei dirbančiųjų sau asmenų namų ūkiuose didėjimas rodo, kad, viena vertus, darbo užmokesčio augimą at-

¹ Piniginės vartojimo išlaidos būstui, kurui ir energijai vienam namų ūkio nariui per mėnesį 2006 m. didžiuosiuose Lietuvos miestuose sudarė 101,5 Lt, kituose miestuose – 79,2 Lt ir kaime – 49 Lt.

² Namų ūkių biudžetų tyrime į šią namų ūkių grupę patenka ir tie asmenys, kurie gyvena iš savarankiškos darbo veiklos, neįregistruoto smulkiojo verslo, atsitiktinių darbų, nurodę juos kaip pagrindinį pragyvenimo šaltinį.

svėrė didelis vartojimo prekių ir paslaugų (ypač maisto produktų ir komunalinių bei transporto paslaugų) kainų augimas šalyje. Kita vertus, nuolat didėjanti infliacija bei mažėjantys gyventojų optimistiniai lūkesčiai lėmė tai, jog didesnė pajamų dalis buvo skiriama taupymui. Namų ūkių biudžetų tyrimo duomenimis, 2007 m., palyginti su 2006 m., disponuojamųjų pajamų mieste padidėjimas vidutiniškai sudarė 29,3 proc., tuo tarpu vartojimo išlaidų padidėjimas – vos 17,8 proc.

4.4 pav. Absoliutaus skurdo lygis pagal socialinę-ekonominę grupę 2005–2007 m. Lietuvoje, proc.

Šaltinis: autorių skaičiavimai, remiantis Statistikos departamento prie LR Vyriausybės NŪBT duomenimis.

Taip pat tikėtina, kad nemažos įtakos santykinai mažam vartojimo išlaidų mieste padidėjimui turėjo ir investicinių išlaidų, į kurias patenka už būsto kreditą mokamos palūkanos, 2007 m. padidėjimas¹. Investicinių išlaidų didėjimą savo ruožtu lėmė nominalių palūkanų normų šalyje augimas, kuriam didelės įtakos turėjo ir 2007 m. viduryje kilusi JAV būsto paskolų krizė. Lietuvos banko duomenimis, paskolos namų ūkiams 2007 m. šalyje sudarė beveik pusę (41,5 proc.) bankų paskolų portfelio.

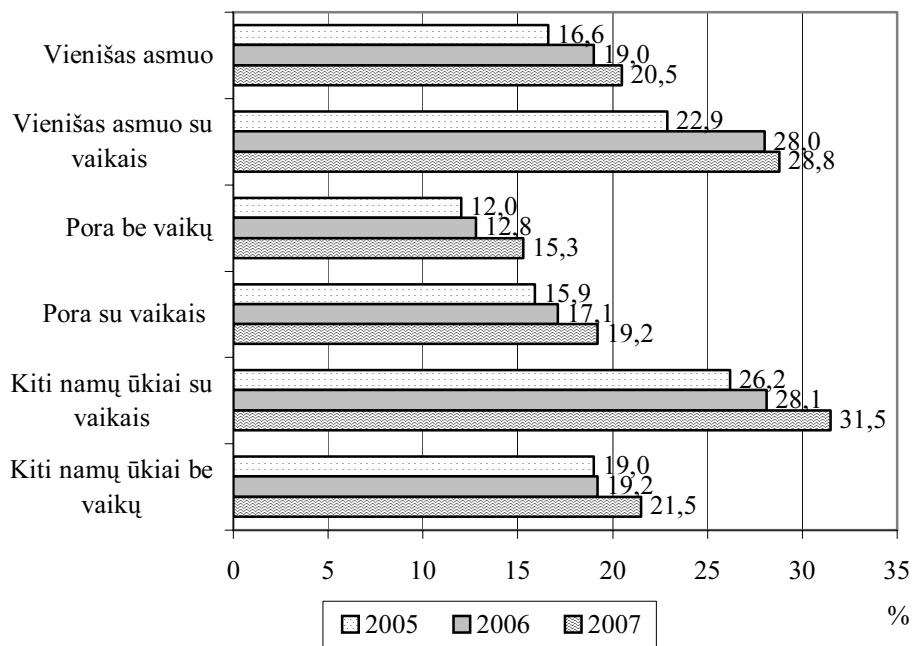
Grįžtant prie darbo užmokesčio augimo šalyje, taip pat reikėtų pažymėti, kad tose ekonominėse veiklose, kuriose Lietuvoje 2007 m. buvo užimti didžioji dalis šalies gyventojų (apdirbamojoje gamyboje, mažmeninėje prekyboje, švietime ir kt.), darbo užmokestis, nors ir padidėjo, tačiau išliko mažesnis nei vidutinis darbo užmokestis šalyje. Pvz., apdirbamojoje gamyboje dirbančių asmenų mėnesinis bruto darbo užmokestis sudarė 92,7 proc. vidutinio bruto darbo užmokesčio šalyje, didmeninėje ir mažmeninėje prekyboje – 89 proc., švietime – 86,6 proc. darbo užmokesčio šalyje. Vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis (be individualių įmonių) 2007 m. Lietuvoje sudarė 1 759 Lt.

Namų ūkio tipas. Kaip parodė skaičiavimai, absoliutaus skurdo lygis per 2005–2007 m. laikotarpį kasmet didėjo visų tipų namų ūkiuose. Labiausiai Lietuvoje skursta kiti namų ūkiai su vaikais (jų skurdo lygis 2007 m. sudarė 31,5 proc.) ir vieniši asmenys, auginantys vaikus iki 18 metų amžiaus – jų absoliutaus skurdo lygis tais pačiais metais sudarė 28,8 proc. (žr. 4.5 pav.). Mažiausias skurdo lygis 2007 m. pagal namų ūkio tipą šalyje buvo porų be vaikų namų ūkiuose (sudarė 15,3 proc.), tačiau palyginti su 2006 m., skurstančių tokių porų skaičius šalyje taip pat padidėjo (2,5 procentinio punkto). Mažiausiai absoliutaus skurdo lygis 2007 m., palyginti su 2006 m., Lietuvoje padidėjo vienišų asmenų su vaikais namų ūkiuose – nuo 28,0 proc. iki 28,8 proc., tačiau šiuose namų ūkiuose skurdo lygis Lietuvoje išliko vienas didžiausių.

¹ Namų ūkių biudžetų tyrime už būsto kreditą mokamos palūkanos neįskaičiuojamos į bendrąsias vartojimo išlaidas – jos priskiriamos prie investicinių išlaidų.

4.5 pav. Absoliutaus skurdo lygis pagal namų ūkio tipą 2005–2007 m. Lietuvoje, proc.

Šaltinis: autorių skaičiavimai, remiantis Statistikos departamento prie LR Vyriausybės NŪBT duomenimis.

Skaičiavimai parodė, kad, didėjant vaikų skaičiui namų ūkyje, skurdo lygis jame taip pat didėja. Didžiausias absoliutaus skurdo lygis 2007 m. buvo namų ūkiuose, kuriuose augo trys ir daugiau vaikų iki 18 metų amžiaus – juose skurdo lygis siekė net 46,4 proc. Namų ūkiuose su 2 vaikais skurdo lygis sudarė 26,8 proc. ir su 1 vaiku – 17,1 proc.

Išvados

Straipsnyje pagrindžiama, kad, be santykinio skurdo rizikos lygio rodiklio, skurdui matuoti Lietuvoje tikslinga naudoti ir absoliutaus skurdo lygio rodiklį. Absoliuti skurdo riba apskaičiuojama įvertinus minimaliems gyventojų asmeniniams poreikiams patenkinti reikalingų finansinių išteklių dydį, todėl sudaro galimybes tiksliau išmatuoti skurdo lygį, stebėti jo kitimo tendencijas bei vertinti skurdo mažinimo politikos priemonių veiksmingumą vidutinio ekonominio išsivystymo lygio šalyse.

Skurdo ribų skaičiavimo metodų lyginamoji analizė parodė, kad normatyvinis bazinių poreikių kainos metodas, kuris remiasi išlaidų, reikalingų minimaliam vartojimo krepšeliui įsigyti vienam asmeniui, apskaičiavimu, yra tinkamiausias metodas, siekiant apskaičiuoti absoliučią skurdo ribą Lietuvoje. Šis metodas tiksliau nei kiti metodai leidžia įvertinti gyventojų asmeninių poreikių patenkinimo lygį ir atsižvelgti į pragyvenimo išlaidų pokyčius Lietuvoje. Autorių nuomone, dėl vaikų ir suaugusiųjų fiziologinių skirtumų bei skirtingų vaikų ir suaugusiųjų mitybos reikalavimų tikslinga diferencijuoti skurdo ribas vaikams bei suaugusiems asmenims, vaikams sudarant ne minimalų, bet optimalų maisto produktų krepšelį, užtikrinantį normalų vaiko fizinį ir protinį vystymąsi.

Pagal autorių siūlomą absoliučios skurdo ribos skaičiavimo metodą apskaičiuotų skurdo rodiklių analizė parodė, kad absoliutaus skurdo lygis per 2005–2007 m. laikotarpį Lietuvoje kasmet augo ir vidutiniškai padidėjo nuo 18,0 proc. iki 21,6 proc. Labiausiai per minėtą laikotarpį skurdas teritoriniu požiūriu padidėjo didžiuosiuose Lietuvos miestuose (nuo 15 proc. iki 19,5 proc.), kiek mažiau – kituose šalies miestuose (nuo 17,5 proc. iki 20,5 proc.) bei kaime (nuo 22 proc. iki 25,1 proc.). Labiausiai Lietuvoje 2007 m. skurdo iš socialinių pašalpų, stipendijų ir kitų išmokų gyvenantys namų ūkiai, namų ūkiai su 3 ir daugiau vaikų iki 18 metų amžiaus bei žemiausią išsilavinimą turinčių asmenų namų ūkiai. Šiuose namų ūkiuose absoliutaus skurdo lygis 2007 m. apytiksliai 2 kartus viršijo vidutinį absoliutaus skurdo lygio rodiklį šalyje.

Skurdo lygio rodiklio pagal socialines-ekonomines namų ūkių charakteristikas analizė taip pat parodė, jog nepaisant palyginti spartaus darbo užmokesčio 2007 m. šalyje augimo, absoliutus skurdo

lygis samdomųjų darbuotojų ir darbdavių bei dirbančių sau asmenų namų ūkiuose augo. Tokią situaciją daugiausiai nulėmė didelis vartojimo prekių ir paslaugų (ypač maisto produktų, komunalinių ir transporto paslaugų) kainų šalyje augimas bei dėl didėjančios infliacijos ir mažėjančių gyventojų optimistinių lūkesčių sumažėjęs vartojimas ir išaugusi taupymui skirtų pajamų dalis. Tikėtina, jog skurdo didėjimui minėtose socialinėse-ekonominėse grupėse taip pat turėjo investicinių išlaidų, į kurias patenka už būsto kreditą mokamos palūkanos, 2007 m. padidėjimas.

Literatūra

1. **Alcock, P.** Understanding poverty. Third Edition. New York, 2006. 304 p.
2. **Atkinson, A. B.; Cantillon, B.; Marlier, E.** Social Indicators. *The EU and Social Inclusion*. Oxford University Press, 2002. 256 p.
3. **Bellù, L. G.; Liberati, P.** Impacts of Policies on Poverty. Absolute poverty lines. Conceptual and technical material. Module 005. Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2005. 23 p.
4. **Bidani, B.; Datt, G.; Lanjouw, J. O.** Specifying Poverty Lines: How and Why. Asian Development Bank, 2001. 37 p.
5. **Bradshaw, T. K.** Theories of Poverty and Anti-Poverty Programs in Community. *Community Development: Journal of the Community Development Society*. Vol. 38, No. 1., 2007, 25 p.
6. **Chambers, R.** Poverty in India: Concepts, Research and Reality. Institute of Development Studies, 1988. 45 p.
7. **Dobravolskas, A.** Skurdo būklės Lietuvoje 2001 metų ataskaita. 2002, p.53.
8. **Lazutka, R.** Gyventojų pajamų nelygybė. *Filosofija. Sociologija*. 2003, Nr. 2, p. 22–29.
9. **Ravallion, M.** Poverty Lines in Theory and Practice. Working Paper 133, The World Bank, 1998, 53 p.
10. **Sen, A.** Poor, Relatively Speaking. *Oxford Economic Papers*, No. 35, 1983, p. 153–169.
11. **Šileika, A.; Zabarauskaitė, R.** Skurdas, jo matavimas ir tendencijos Lietuvoje. *Ekonomika*. 2006, 74 tomas, p. 64–78.
12. **Townsend, P.** A Sociological Approach to the Measurement of Poverty – A Rejoinder to Professor Amartya Sen. *Oxford Economic Paper*, Vol. 37, 1985, p. 659–668.
13. **Zabarauskaitė, R.** Skurdo matavimas ir mažinimo kryptys Lietuvoje. *Daktaro disertacija (Ekonomika, 04S)*. Technika. 2008, p.166.
14. **Шилейка, А.** Социально-экономическая сущность, величина и структура необходимого продукта при социализме. Вопросы теории и методологии. Дисертация на соискание ученой степени доктора экономических наук. Вильнюс. 1973, с. 485.
15. **Шилейка, А.** Необходимый продукт как экономическая категория социализма. Вопросы теории. Вильнюс: Минтис. 1976, с.288.

POVERTY: METHODOLOGICAL ISSUES AND ITS LEVEL IN LITHUANIA

Prof. habil. dr. Algis Šileika

Institute of Labour and Social Research, Šiauliai University

Dr. Rasa Zabarauskaitė

Institute of Labour and Social Research, Šiauliai University

Summary

The article focuses on poverty measurement problems. It argues that it is necessary to use absolute poverty concept when measuring poverty in Lithuania and proposes a method for absolute poverty line calculation. It also suggests poverty alleviation measures and seeks to substantiate the technique for calculating an absolute poverty line and for a complex poverty situation analysis in Lithuania on the basis of this technique. It also seeks to recommend ways of implementing anti-poverty measures in the country.

The authors suggest that poverty measurement based on a relative poverty line is not effective in Lithuania, because it does not show the actual poverty rate in the country. According to the concept of relative poverty, people are considered to be in poverty if their standard of living is substantially lower than the general standard of living. Meanwhile absolute poverty emphasizes satisfaction of minimum needs of individual. According to the authors, relative poverty measures should be used in highly developed countries where more emphasis is put on satisfying intellectual and social rather than physical

needs. Meanwhile absolute poverty line should be used in underdeveloped and semi developed countries when calculating poverty rate. The authors further suggest that a Cost of Basic Needs method should be used when calculating absolute poverty line in Lithuania. This method stipulates a minimum consumer basket (including food and non-food articles) deemed to be adequate for basic consumption needs, and then estimates its cost for different groups of people.

Keywords: poverty rate, absolute poverty, relative poverty, poverty alleviation.